

кэргэнэ, Любовь Федоровна быһаччы өгөлөөх. Кини Минпрос дошכולнай кабинетын сэбиэ-диссэйинэн үлэли сылдьан, икки ыйдаах “Кол-хуос детсадтарын тэрийээччи” диэн курс аспы-та. Ол курс истээччитэ, мин, эдэркээн 24 саас-таах кыыс I Нөөрүктээйигэ детсад аспытым.

Любовь Федоровна республикаҕа төһөлөөх детсады астарбытын киһи билбэт. Саатар тө-рөөбүт улуухугар, астарбыт детсадыгар аатын ингэртэрэр санаалаах тиййбитим. Иккис тиййбит анализ — Нөөрүктээйилэр уолларын аатын үлэ-лээбит оскуолатыгар тыыннаахпар ингэрдэллэр диэн. Абаҕыныскай, Лев Габышев ааттарын үйэтиттилэр. Мөрүөнэби да үйэтиттэллэр, огдоо-бото үөрүөм этэ буолаҕа.

Махталлаах Олохуналар Лев Габышев ааты-нан киин библиотекаларыгар “Олохуна кыыс хо-туттара” диэн суруйуум геройдарын кытта көрү-һүннэрдилэр, салгыырбар көрдөстүлэр. Оттон куораттан 8 биэрэстэлээх сиргэ, самолеттан түһэрбин кытта национальнай гимназияларыгар ыччаты кытта көрүһүннэрдилэр. Барыта саха оҕолоро Мөрүөнэп хоһооннорун өйтөн ааҕан, нууччалыы-сахалыы поэзиятын ырытан үөртүлэр.

Үүнэр сана көлүөнэ

Үтүөбун сабаҕалыа, —

диэн поэт сэмэйдик бэйэтин сыаналыырын илэ харахпынан, эт кулгаахпынан истэн үөрдүм. Гим-назия директора олох да миигин, 1958 с. Өлүөхүмэ куоратыгар сана үлэһитин көрсө тус бэйэтинэн

сэбиэт бэрэссэдээтэлэ, Ногноротова Акулина Ва-сильевна, куораттан газигынан илдьэ тахсыбыт киһим сиэнэ эбит уонна ийэтэ Галина Ногнору-това сценаттан түспэт иккиэн сцена ветерана буо-лар дьон кыыһа, Торопова Валентина Владиими-ровна, оттон кэргэнэ, Вениамин доҕоро Костя Торопов учуутал оҕото, Игорь Константинович Торопов үөрэх салаатыгар үлэлиир эбит.

Нөөрүктээйим оскуолатын директора, Ньур-баттан төрүттээх Максим Васильевич Ксенофон-тов диэн. “Эн суруйууларгын сэргээн куруук ааҕабын”, — диэн үөртэ, оскуолатыгар оҕолору кытта көрсүһүү онордо. Мөрүөнэп музейыттан Нөөрүктээйи баһылыга, Светлана Иннокентьевна Ермолаева уонна музейы тутан олорор балтыбыт Полина Павловна атаардылар.

Нөөрүктээйи сахалыы тыыннамытыттан үө-рдүм. Оскуолаҕа “Дайыы” диэн фольклорнай ан-самбллаахтар, ону Христина Викторовна Туран-таева салайар. Аны “Биричээнэ” диэн вокаль-най ансамбллара, республика таһымыгар бил-лэр. “Дайыы” оҕолоро “Полярная звезда” куон-куруска кытталлар, дойду таһыгар кытта тахсар буолбуттар.

Олоҕум доҕоро, поэт Вениамин Миронов төрөөбүтэ 75 сылыгар тийээн кэллэбим. Поэт олоҕо хоһоонноругар салҕанар.

Поэт огдообото
Анна СЛЕПЦОВА-ТУОБУ ААНА.

ТАЛЛАН БҮРЭ ТААЙЫЛЛЫБАТАХ ТААБЫРЫНА

(Биллилээх поэт Таллан Бүрэ төрөөбүтэ 100 сылыгар)

Нам сирин-уотун, былыргы үһү-йээннэрин, кэпсээннэрин аҕыйаҕа суох историктар, кыраайы үөрэтээч-чилэр суруйдахтара буолуо. Кинилэр бары биир киһи курдук куба айыылаахтарын бэлиэтииллэр. Ол аата намнар даҕаны Куба айыылаах-тарын билинэллэр. Ол иһин улууста-рын гербэтигэр манган Кубаны оло-р-тохторо.

*Халлаан күһүңкүлүү күөбэ,
Былыттары тыал илдьэр,
Көмүһүрэр көлүйэбэ
Кубабыт уста сылдьар.*

*Кини үрүң күүгэн курдук,
Тула күн көмүс тохтулҕана;
Киниэхэ бүгүн бу сырдык
Бу күөх халлаан ахтылҕана.*

*Урун былыт көтөн иһэн,
Күлүктэрэ ууга түһэн,
Тинигэ суох халыгныыр,
Халыгныыр уонна хамныыр.*

*Ууларга былыттан хаалла
Көй былыт туналбана,
Кубабыт үөрүүттэн таалла,
Куба туонар тонолбоно...*

*Ол ырыаба сылдыра
Мэлдьи хоро тойуга,
Күөх тумара сирдэрэ,
Көтүү үрдүк көнгүлэ!..*

Бу Таллан Бүрэ биир аатырбыт хоһоонун уобараһа улуус гербэтигэр сылдыра поэт аатын киэн туттуута буолар. Ол үрдүнэн куба үөрүүтүгэр “туонуу тонолбоно” баара, “мэлдьи хоро тойуга, күөх тумара сирдэр” сылдыра уонна “көтүү үрдүк көнгүлэ” холбоһоро санга контексты үөскэтэр. Поэт манна соботох куба эрэ обраһын айбат. Атын аймалбан кытары баара иһиллэр. Көтүү үрдүк көнгүлэ! Кини ханна сылдырай, киминэн сирэйдэнэрий?

Поэт сүрүн айымньыларын кэммиттэн кэмигэр ааба сырыттааха биир дыктини бэлиэтигин. Саха аатырбыт поэтын айымньытыгар куба оннугар Хомпоруун Хотой уобараһа элбэхтик киирбитин уонна сүрүн миэстэни ылбытын. Тоботун томоонноон көрүүбүг.

*Онно хаар харыйалар оргуйаллар,
Харана аппалар аргыйаллар,
Онно хотой киирэн сүттэ...
Тыйый... ханна эрэ этин эттэ!
(Төрөөбүт халлааным)*

*Оччоҕо элбэх хотой уолаттарбын
Сизэтиһиннэрэн, мэнэ халлаанга,
Хотойдуу үрдүк урсунга көтүттэрбин,
Көтүттэрбин бу улуу айаллаанга!*

*Бар дьонум, Советскай былаас иһин,
Дойдум тутулуга суох буоларын иһин
Көтүттэрбиэн күн анныттан
ынгырсыыга,
Көнгүлбүт иһин тинэх киирсиигэ...
(Хомпоруун)*

Таллан Бүрэ мань таһынан “Хотойук”, “Ыыс Булгунньах ырыата”, “Көмүс муос” поэмаларыгар хотой уобараһын эмиэ хотуулаахтык туттар, сүрүн герой онорор. Аабааччы уонна критик ону уус-уран тутул уонна ньыма быһыытынан сөпкө

сыаналыаба. Ол эрэри мин биир дыктигэ кэтиллэ түспүттээхпин.

Сахалар нуучча государствотыгар холбоспут XVII-XVIII үйэлэрдээби историяларын хасыһан туран үөрөспүт С.А. Токарев 1945 сыллаахха тахсыбыт кинигэтигэр хангаластар атын улуустарга көһүүлэрин уонна кинилэртэн ханнык аба уустара, нэһилиэктэрэ саха атын ханнык улуустарыгар баалларын эридьиэстиир. Онно Нам улуу-хугар, Хатырык нэһилиэгэр Хангаластар аҕаларын уустарын киллэрбит. Бөгүн — хангаластар биир сэриинит уустара — “бөрө саба саргылаах бөрө бөтүгнэр” буолаллар. Ол да иһин нуучча бойобуодаларын утары бастакы өрө туруулары Тыгын уолаттара Оккуурай, Бөдькө уонна кини удьурдара Бөгүн ууһун кинээстэрэ Камык, Улта, Ортуй холбоһоннор салайбыттара, тэнгэ охсуспугтара. Сахалар өрө турууларын, охсууларын тустарынан Таллан Бүрэ “Уолан Эрилик” историческай-романтической поэматыгар бэрт кимиэллээхтик уонна кырдыктаахтык суруйан турар.

Атын өтгүттэн ыллааха, 1932-1933 сыллардаахха эдэркээн поэт Ефрем Сивцев санга суруйталаабыт хас да хоһооннорун Тыгыныскай псевдонимынан илии баттаан “Кыым” хаһыакка таһаартарбыта. Оччоттон даҕаны кини бэйэтин хангаластан, буолаары буолан тыгыннартан силистээбин билэр эбит. Хангаластар үгэр-сүктэр айыылары Хомпоруун Хотой кини тус бэйэтин айыыта буоларн айымньыларыгар даҕаны кини бэйэтэ быһаарбыта баар:

*Хатын Арыы — Аччыгый Туймаада
Талыы уонна талба ачата,
Былыргыта Нам (умнуллубут аата —
Кизн Энсиэли) кэрэ хочото...*

Онон Куба туонар тонулбанын, хоро тойугун, көтүү үрдүк көнгүлүн, поэт бэйэтин үгэр айыытыттан Хомпоруун Хотойтон булбут. Баҕар, ол да иһин буолуо, Таллан Бүрэ көмүс унуоҕар, сылга биирдэ, Хотой кыыл түһэн, уһундук олорон барарын туһунан кэпсээн тарҕаннаба.

*Манна тураллар элбэх булгунньахтар,
Сорох төбөлөрө сыгынньахтар,
Сороҕу тула охтубут ойуура,
Сороххо кыайыы-кыайтарыы ньуура.*

*Олортон биир булгунньаҕы билэбин;
Кини барыларыттан үрдүк;
Ханна да буолуум, мэлдьи санаан кэлэбин,
Кини кэпсэммэтэх дойҕох курдук.*

*Быйкаайык уолу миигин ымсырдара —
Киниэхэ тахсан сылдыбыт киһи диэн!
Оччоҕо дьонум миигин куттууллара —
Элбэх сибиэннээх уонна үрдүк диэн...*

*Кэпсээн баар: биир дьахтар, аттакыларга
Бааһынаҕа бурдук быһа сылдьан,
Оботун хаалларбыт үһү хадьымалга,
Ону Хомпоруун булгунньахха илдьэн*

*Түһэрбит. Уонна хотойдуу тылынан
Ийэбэ тугу эрэ эппит,*

*Уолу тынгырахтарыгар кыбыйан,
Халлаан күүбэр үрүҥ күннэ сүппүт...*

*Онуоха диэри Хомпоруун көтөн истин,
Кыһыннаах сайыны айаннаабыттар,
Күн хочото үтүө дойдулаах эбиттэр,
Онно уолу Хомпоруун ииппит...*

(Ыыс Булгунньах ырыата.)

ОЙУКУ.

ТАЛЛАН БҮРЭ — ТЫЛБААСЧЫТ

Ефрем Степанович Сивцев-Таллан Бүрэ “поэттар поэттара” диэн ааттаммыт, уустук уобарастаах, ураты суоллаах-иистээх поэт быһыытынан биллэр. Кини айымньылара уобараһа уратытынан, поэтической куолаһа, тыла-өһө туспатынан аабааччы болжомтотун тардар аналлаах. Кини далааһына, түгэбэ көстүбэт дыкти поэзията — бэйэтин хоһооннорунан, поэмаларынан эрэ мунурдаммат. Таллан Бүрэ тылбаасчыт быһыытынан эмиэ биллэр. Поэт айар үлэтин сабалыабыттан, поэтической уобараһыгар маарынныыр поэттар хоһооннорун кыайа-хото тылбаастыра. Бу — романтик Лермонтов, декабрист Пушкин дыкти амфитеатральной уобарастардаах Европа поэттара: Байрон, Гете, Петефи, украинец Тычина этилэрэ. Барыларын көңүл санаа, өй-билии, чизэ иһин охсуһуу манньытар. Бу Европа поэттарын Таллан Бүрэ оригиналыттан буолбакка, нууччалыы тылбааһыттан ылан суруйара, чочуйара. Туттар ньымалара: тыл турар миэстэтин уонна ситимин уларытыы, ханыыласпыт тылы туттуу уратыларын бэлиэтиибин.

Таллан Бүрэ барыта 17 айымньыга тылбаас онорбут. Ону таһынан 18 хоһоону Е.С. Сивцев-Таллан Бүрэ И.Д. Винокуров-Чабылбанҕа суруйбут суругун рукопиһыттан буллум.

Бу сахалыыттан нууччалыы тылбаас буолар. Эбэтэр, биир өттүнэн ылан көрдөххө, бу тылбаас — нууччалыыттан-сахалыы буолуон эмиэ сөп. Мин бу хоһоону рукопиһыттан ылан, сахалыыттан — нууччалыы тылбаас диэн ырытабын. Таллан Бүрэ Т.В. Сальманович тылбааһын сөбүлээбэтэх уонна хоһоонун бэйэтэ тылбаастаан көрбүт. Кырдык, оригиналы кытары туох да уратыта суох: сэттэ строфалаах, тутула тэнг. Ол эрэри, “Будулуйар Булун” оригиналга иккитэ этиллэр буоллабына, тылбаастарга биирдэ. Бу хоһоон тылбааһа үрүҥ хоһоон формалаах. Ол эрэри бу рукопись таах хаалан хаалбыт. Онтон кэнники ол иһин буолуо, Светлана Кузнецова тылбаастаабыт вариана быдан сөптөөх буолан, “Лена прекрасная” хомуурунньукка киирбит. Бу тылбаас трехстопнай хорейынан суруллубут, алта строфалаах.